

ԴԱԼԻՔ ԱՆՅԱՊԻ ՓԻՐԻՍՈՓԱՅԱԿԱՆ ԱԽՐԱՆԲՐ

ԱԼԵՔՍԵՅ ԼՈՍՍԵԻ *

Մտածողի պատմա-փիլիսոփայական նշանակութիւնը չի հանդուժւում-աւարտուում ինչ որ նոր մտքեր առաջ քաշելով, կամ էլ՝ ինչ-ինչ մտքեր կամ դադարներ համակարգելով: Մտածողի պատմափիլիսոփայական նշանակելիութիւնը նաեւ չի ամփոփուում ինչ-որ նախկին դադարներէ՝ նրա կողմից կատարուած նոր լուսարանութեամբ, կամ էլ՝ դրանց նոր մեկնարանութեամբ: Մտածողի պատմա-փիլիսոփայական նշանակութիւնը, վերջապէս, չի կարելի տեսնել լոկ նրա դատողութիւններէ արտաքին ոճում, միայն փիլիսոփայական այս կամ այն կառուցուածքը մատուցելու ձեւում կամ եղանակում:

Փիլիսոփայութեան պատմութեան համար շատ յաճախ նշանակութիւն ունի այս կամ այն մտածողի կողմից ճշմարտութիւնը որոնել-գտնելու ուղեգիծը, նրա մշտական ձգտումը՝ ընդգրկել խելութեան տարրեր կողմերը եւ արտայայտել հենց ճշմարտութեան որոնումը, յաճախ նոյնիսկ նաեւ անկախ նրանից, թէ նկատի են առնուած հիմն ճշմարտութիւններ, թէ՛ ինչ-ինչ նոր յայտնադործութիւններ: Փիլիսոփայութեան պատմութեան համար շատ յաճախ առաջին դերն է խաղում այդ մշտական խորասուզածութիւնը փիլիսոփայական որոնումների խորքերը, այդ մշտական անցումները փիլիսոփայական մի կառուցուածքից միւսին, այդ մշտապէս հետամուտ լինելը՝ առաւելագոյնս մանրամասնել ճշմարտութիւնը, այդ

* Փրոֆ. Ալեքսէյ Լոսսի դասախօս է Մոսկուայի Համալսարանի Դասական Բանասիրութեան Ամբիոնին:

մշտական թափանցումը մասնատումների եւ միացումների տարեր-
քի մէջ, սլարդ ու յստակ բանաձեւերից ունեցած այդ անբաւականու-
թիւնը եւ ձգտումը՝ դրանց մէջ գտնել անհամեմատ աւելի շատ մաս-
նատուածը, աւելի շատ մանրամասնածը՝ ընդհուպ մինչեւ ծայրա-
դոյնս եւ առաւելագոյնս փոքր մեծութիւնների մանրադիտակային
դննութիւնը :

Փիլիսոփայելու նմանօրինակ տիպը մենք կ'անուանենք մի իւ-
րօրինակ վիրտուոզութիւն, որը հենց միշտ ձգտում է մի կողմից՝
մանրագոյն մասնատումների, իսկ միւս կողմից՝ մի նոր համապար-
փակ համակարգի հասցնելու այդ առաւելագոյն մանր մասնատումնե-
րը, համակարգ, որը ծանօթ չէր մտածողին՝ քանի զեռ նա սահմանա-
փակուած էր ընդհանուր եւ ամբողջական՝ թէկուզ եւ ճշմարիտ, սա-
կայն այս սխտեմատիկ ու մշտական մասնատումից զուրկ ընդհանուր
եւ ամբողջական դատողութիւններով :

Վիրտուոզ ջութակահարը կամ դաշնակահարը մեզ ապշեցնում
է իր կատարած երաժշտութեան մանրամասնուած ու մանրագոյն
բաղմամբիւ երանդներով, իսկ միւս կողմից՝ նաեւ երաժշտական
մանրագոյն երանդների այդ անսահման բաղմաղանութիւնից ծնուող
տպաւորութիւնների նորութեամբ եւ նոյնիսկ ընդհանրացումների
անսպասելիութեամբ : Ըստ որում, լաւ վիրտուոզ համարուած է հենց
այն կատարողը, ով՝ այդ արտակարգ նրբին մանրամասների մէջ
ամբողջովին խորասուզուելով հանդերձ միաժամանակ հենց ստեղ-
ծում է ինչ-որ նոր բան, ամբողջական բան, այն՝ ինչ չի ստացուած
սլարդ եւ չտարբերակուած մեղեդիներ կատարելիս : Լինում են սնա-
մէջ վիրտուոզներ, որ զարմացնում են սոսի իրենց վարպետութեամբ
զուրկ որեւէ միասնականութիւնից եւ մի նոր ամբողջականութիւնից :
Սակայն լինում են նաեւ ճշմարիտ վիրտուոզներ, ովքեր մանրագոյն
մանրամասների մէջ խորամուխ լինելով հանդերձ՝ որպէս արդիւնք
ստեղծում են անսպասելիօրէն նոր եւ արդէն ո'չ սոսկական հմտական
համակարգ :

Մեզ թւում է, թէ Դաւիթ Անյաղթը հենց փիլիսոփայական
մտքի այդպիսի ճշմարիտ վիրտուոզ է՝ շարունակ խորասուզուած
տարբեր-տարբեր մանրամասների մէջ, որոնք փիլիսոփայական քաղ-
քենուն յաճախ թւում են աւելորդ, բայց որոնք պատմա-փիլիսոփա-
յական նուաճումները աւելի նրբին ամէն մի գնահատող հասկանում է
որպէս ինչ որ զեղեցիկ բան՝ խորին, եւ փիլիսոփայական համակարգի
համար յո՛յժ կարեւոր : Դաւիթ Անյաղթը հետամուտ չէ իր գաղա-
փարների անպայմանօրէն նորութեամբ, այնպէս որ նրա համար Պղա-
տոնի կամ Արիստոտելի, ստոյիկների, Պլոտինի կամ Պորփիրի դա-
տողութիւններից օգտուելը մի դժուար բան չէ : Սակայն նա բնաւ

երբեք չի հանդիսանում նաեւ այս կամ այն դասական, կամ կամ այն փիլիսոփայական կշռադատութիւնների սոսկ վերարտադրողը: Դաւիթ Անյաղթին համարում են նոր պղատոնական, եւ շատ բանով դա ճիշդ է: Սակայն մտածողութեան այն վերտուղ նորութիւնը, որ իւրայատուկ է Դաւիթին, դասական նոր պղատոնականների մօտ մենք չենք կարող գտնել, կամ էլ կարող ենք գտնել միայն սաղմնային վիճակում: Դաւիթ Անյաղթին համարում են նաեւ դասական նոր պղատոնիզմի աղեքսանդրեան ուղղութեան ներկայացուցիչ, եւ այստեղ նոյնպէս շատ բան ճիշդ է: Սակայն ոչ մի դէպքում չի կարելի Դաւիթ Անյաղթին յանգեցնել միայն Պղատոնի եւ Արիստոտելի մեկնութիւններին, ինչպէս մենք գտնում ենք աղեքսանդրիականների մօտ: Եւ առհասարակ, փիլիսոփայական վերտուղութեան տարրեր, ի հարկէ, կան սիռուած ամբողջ դասական շրջանում՝ սկսած Սոկրատից: Սակայն դասական փիլիսոփայութեան մէջ գտնել մի այնպիսի մտածող՝ ում համար փիլիսոփայական վերտուղութիւնը իւրայատուկ առանձնատկութիւն է, չափազանց դժուար է, եթէ ընդհանրապէս անհնար չէ:

20-րդ դարի տեսանկիւնից Դաւիթ Անյաղթի շատ պնդումներ եւ մեթոդներ կարող են թուալ, ինչ խօսք, մի ինչ-որ չափազանց հեռաւոր հնութիւն եւ պատմութեան արդէն վաղուց ի վեր յաղթահարուած ինչ-որ ժամանակաշրջան: Սակայն, նախ՝ դա այդպէս չէ հենց ըստ էութեան: Ըստ էութեան, տակաւին հենց այժմ հարկ է լինում նրանից շատ բան սովորել եւ շատ բան փոխ առնել նաեւ մեր ժամանակակից փիլիսոփայական կառուցուածքների համար: Երկրորդ՝ եթէ Դաւիթ Անյաղթին նոյնիսկ համարենք միայն հեռաւոր պատմութիւն, ապա դեռեւս պէտք է կարողանալ ձեւակերպել այդ հեռաւոր պատմութեան իւրայատուկութիւնը:

Եւ ահա, օրինակ, Դաւիթ Անյաղթի մտքի այնպիսի առանձնատկութիւնը, ինչպիսին է մտքի վերտուղութիւնը, դեռեւս չափազանց քիչ է լուսաբանուած մեր դրականութիւնում եւ պահանջում է ամենամանրադնին ու ստոյգ ձեւակերպում: Մինչդեռ, ինչպէս մեզ թւում է, Դաւիթ Անյաղթի փիլիսոփայական մտքի ճկունութիւնը եւ շարժունութիւնը հանդիսանում են այդ փիլիսոփայի ողջ պատմա-փիլիսոփայական իւրայատուկութեան հենց ամենակարեւոր կողմերից մէկը, եւ կարելի է ասել՝ նրա պատմա-փիլիսոփայական սխրագործութեան ամենակարեւոր երեւոյթներից մէկը: Դաւիթ Անյաղթի մտածողութեան մասնատուածութիւնը ոչ մի կերպ չի կարելի յանգեցնել շարադրման վերացական-դրական մեթոդին: Անիրազեկ մէկի համար չափազանց հեշտ է Դաւիթ Անյաղթի՝ նրբին տարբերակումների որոնումները մեկնաբանել որպէս չափազանց

դպրոցական մի բան, ինչ—որ չափազանց իմացական եւ ինչ—որ չափազանց դպրական մի բան։ Այդպէս հասկանալ Դաւիթ Անյաղթին, նշանակում է նրան առնելն ո՛չ մի կերպ չհասկանալ, եւ ոչ մի կենդանի դրոշմ չդնել իր լիստիպայի այդ մշտական տարբերակումների մէջ։ Այսինքն՝ նրա մօտ չդնել համապարփակութեան մշտական պոթորը, դա նոյնպէս նշանակում է վատ գլուխ հանել ճշմարիտ հայ խոչորագոյն լիլիստիպայից։ Պէտք է կարողանալ, Դաւիթ Անյաղթի հետքերով, մանրագնին ու խնամքով ձեւակերպել նրա մօտ սահմանուող բոլոր տարբերակումները, պէտք է կարողանալ պարզ ու յստակ ձեւով հասկանալ ու նկարագրել իւրաքանչիւր այդպիսի մանրագոյն տարբերակում, եւ պէտք է կարողանալ, Դաւիթ Անյաղթի հետքերով, այդ տարբերակումների նկարագրութիւններէն անցնել նրանց համապարփակ կարեւորմանն ու իմաստաւորմանը։ Միայն այդ ժամանակ մենք կարող ենք յոյս ունենալ, թէ կը մերձենանք ուսումնասիրուող լիլիստիպայի ճշմարիտ առանձնայատկութեանը։ Մտքի վիրտուոզութիւն՝ որպէս նկարագրա—տարբերակային համապարփակութիւն հասկացում մտքի վիրտուոզութիւն — ահա թէ ինչ ուղիներով միայն կարելի կը լինի մօտենալ Դաւիթ Անյաղթի առանձնայատկութիւնը հասկանալուն, բայց այն էլ, թերեւս, այդ առանձնայատկութեան միայն գլխաւորագոյն կողմերից մէկին։

Սակայն մտածողութեան ճշմարիտ վիրտուոզութիւնը ոչ միայն համապարփակութիւն է՝ ոչ միայն նկարագրա—տարբերակային համապարփակութիւն է, այլ նաեւ այնպիսի ունիվերսալութիւն, որը միաժամանակ նպատակ ու խնդիր է՝ կատարելու համար նկարագրա—տարբերակային աստիճանական, հետեւողական ու սիստեմատիկ անցումներ։ Այլապէս համապարփակութիւնը կը ցնորուի վերացականորէն հակադրուած տրոհուած տարրերի տարանջատ բազմութեան։

Դաւիթ Անյաղթը ընդհանրապէս դէմ է ամէն մի ձեւա—տրամաբանական բաժանման։ Տեսութիւնը եւ դործնականը, որոնց տրոհում է լիլիստիպայութիւնը, միաւորւում են մի ամբողջութեան մէջ՝ որ է՝ մարդկային հոգու ձգտման մէջ՝ հասնել առաւելագոյն ճշմարտութեան։ Այս առումով՝ լիլիստիպայութիւնը հոգու զարդն է։ «Եւ անհրաժեշտ է դիտենալ» — եզրայանդում է Դաւիթը, — որ լիլիստիպայութիւնը դոյութիւն ունի այն բանի համար, որպէսզի ազնուացնի ու զեղեկացնի մարդկային հոգին»¹։ Մտքի նկարագրա—տարբերակային վիրտուոզութիւնը ընդունում է անսահմանօրէն տարրեր ձեւեր, սակայն մարդկային ձգտման այդ անսահմանութիւն—

1. Դաւիթ Անյաղթ, Երկեր, Մոսկուա, էջ 99 (ռուսերէն)։

նը հնարաւոր է միայն այն պատճառով, որ նրա համար գոյութիւն ունի սահման՝ նոյնպէս անսահման, որը նաեւ առկայ է մարդկային բանականութեան իւրաքանչիւր մանրադոյն շարժման մէջ: Դաւթի մօտ կարգում ենք. «Բնութիւնն ամենուրեք ունի բոլոր իրերի իր վերջին սահմանները, որովհետեւ ունի իր չափը եւ սակաւութեան, եւ շատութեան եւ փոքրութեան, եւ մեծութեան մէջ»²: Սակայն՝ «ինչ սահմանափակ է ըստ բնութեան... անսահման է ըստ գիտութեան»: Անհատ իրերը՝ «ըստ մեր գիտութեան... անսահման են, բայց ըստ բնութեան անսահման չեն»³, թէեւ դրանց քանակը անվերջ է:

Դաւիթ Անյաղթի պատմա-փիլիսոփայական սխրանքը նրա տեսութիւնը եւ մեթոդն են՝ բացարձակ, այսինքն՝ անսահման, առուելագոյնս ընդհանրացուած ճշմարտութեան եւ մարդկային առանձին որոնումներին՝ իրենց բնոյթով վերջաւոր պահերի վերտուող միահիւսման տեսութիւնն ու մեթոդն են: Մենք կ'ասէինք, Դաւիթ Անյաղթի այդ փիլիսոփայութիւնը՝ թող որ հեռաւոր, թէկուզ եւ մօտաւոր ու մասնակի, բայց եւ այնպէս՝ այն բանի կանխատեսումն է ինչ տակ է Վ. Ի. Լենինը. «Մարդկային մտածողութիւնն իր բնոյթով ընդունակ է տալու եւ տալիս է մեզ բացարձակ ճշմարտութիւն, սրը կազմուած է յարաբերական ճշմարտութիւնների գումարից: Գիտութեան զարգացման իւրաքանչիւր աստիճան նոր հատիկներ է աւելացնում բացարձակ ճշմարտութեան այդ գումարին, բայց իւրաքանչիւր գիտական զբոյթի ճշմարտութեան սահմանները յարաբերական են, քանի որ մերթ ընդարձակում, մերթ նեղանում են գիտելիքների հետագայ աճի հետեանքով»⁴:

2. Նոյնը, էջ 149:

3. Նոյնը, էջ 148:

4. Վ. Ի. Լենին, *Երկերի Լիակատար ժողովածու*, ԺԸ. հտք., էջ 137 (ռուսերէն):

**THE HISTORICO-PHILOSOPHICAL
VENTURE OF DAVIT ANHAGHT**

ALEXEI LOSSEV

(Summary)

Davit Anhaght is often and justly called an Alexendrian neoplatonist, but in our opinion he cannot be considered one of the classical figures of the school. Because his style of harmonizing and assimilating the Platonic and Aristotelian philosophies into an intricate and coherent system, shows great philosophical virtuosity. His conception of philosophy as man's noble aspiration for universal knowledge preserves much of its freshness and anticipates modern progressive ideas.